

Jeroným Janíček

Cyril Höschl

Kde bydlí lidské duše

ROZHOVORY

portál

Jeroným Janíček

Cyril Höschl

Kde bydlí lidské duše

ROZHOVORY

Janíček, Jeroným

Cyril Höschl : kde bydlí lidské duše / Jeroným Janíček. –

Vyd. 1. – Praha : Portál, 2004. – 176 s.

ISBN 80-7178-954-2

616.89 * 616.89-008 * 159.97 * 929

- Höschl, Cyril, 1949-
- psychiatrie – Česko
- duševní poruchy
- rozhovory

616.89 - Psychiatrie

929 - Biografie

UPOZORNĚNÍ PRO ČTENÁŘE A UŽIVATELE TÉTO KNIHY

Všechna práva vyhrazena. Žádná část této elektronické knihy nesmí být reprodukována a šířena v papírové, elektronické či jiné podobě bez předchozího písemného souhlasu nakladatele. Neoprávněné užití této knihy bude trestně stíháno.

© Jeroným Janíček, 2004

© Cyril Höschl, 2004

Portál, s. r. o., Praha 2004

ISBN

80-7178-954-2 (tištěná kniha)

978-80-262-0293-6 (pdf)

978-80-262-0294-3 (ePub)

978-80-262-0295-0 (mobi)

Obsah

Úvod	7
1. KAPITOLA	
Rodinný kód	9
2. KAPITOLA	
První emoce	23
3. KAPITOLA	
Přátelství s psychiatrií	37
4. KAPITOLA	
Profesor, profesionál, popularizátor	79
5. KAPITOLA	
Léčivé síly v psychiatrii	95
6. KAPITOLA	
Kde bydlí lidské duše	113
7. KAPITOLA	
Mýty a předsudky o psychiatrii	121
8. KAPITOLA	
Nejčastější nemoci duše	151
9. KAPITOLA	
Závěrem (nejen) o psychiatrii	159

Úvod

*Všem trpícím bolestmi duše a jejich blízkým,
všem nelhostejným k duševnímu utrpení druhých,
kteří mají zájem poznat a pochopit, oč ve světě vnitřních zranění
běží, tedy těm, kteří odmítají vidět svět černobíle a ploše.
...a také (téměř) všem potenciálním i stávajícím psychiatrům,
psychoterapeutům, sestrám a ošetřovatelům v psychiatrii.*

Na rozpuštění stigmatu duševní nemoci neexistuje žádný jednoduchý recept. Vůle měnit negativní a magický příděch duševních nemocí ze strany lékařů nepsychiatrických oborů a médií zdaleka nestačí. Blázen, cvok nebo šílenec žije po staletí, ne-li po tisíciletí, v našich myslích jako skrytý nepřítel, kterého je nutné, v zájmu vlastního bezpečí, co nejdříve vyhnat za brány našeho města. Mohl by se nám tam nastěhovat, začít měnit naše pravidla a zpochybnit vše, co jsme celý život pracně budovali. Nakonec bychom museli začít přemýšlet sami o sobě. Kéž by tomu tak bylo!

O co bolestnější (pro duševně trpící) občas bývá snaha některých povrchních bojovníků za destigmatizaci duševně nemocných, kteří tvrdí, že svět duševně chorých je přepestrý a bohatý, a tudíž i hodný obdivu. Jde o celospolečenské klišé, které mnozí populisté s chutí používají ve vztahu k hendikepovaným. Pokud budeme zcela vážně přemýšlet o individuálním zisku z duševní nemoci (a definujme si nejprve, prosím, co to nemoc přesně je), pak objevíme veskrze danajský dar. Odhalíme „nedar“, vykoupený obrovskou sumou bolesti. Pokud někdo může věrohodně hovořit o daru v souvislosti s vnitřním utrpením, pak především ti, kteří sami trpí. Tím se často zneužívané klišé o domnělém zisku z utrpení změní v autentické svědectví, o němž můžeme do hloubky uvažovat. A tak by bylo dobré, kdybychom začali s chválou bláznovství teprve ve chvíli, kdy odezní první příznaky nemoci.

*Jeroným Janíček
září 2004*

Rodinný kód

Pocházíte ze staré německé rodiny, jejíž klatovská větev přišla do Čech před třemi sty čtyřiceti lety. Který z vašich předků je vám svým profesním zaměřením nejbližší?

Z té řady předků, v mých očích bezejmenných, vystupuje do popředí postava Davida Höschla (8. 8. 1556–19. 10. 1617), který byl knihovníkem, znalcem řečtiny a rektorem koleje sv. Anny v Augsburgu. A potom je to z vedlejší větve dílna Brander a Höschel, která vyráběla astronomické a navigační přístroje, jež jsou dodnes vystaveny v Technickém muzeu v Mnichově. Taky se u nás objevují prvky umělecké, o nichž si nemyslím, že bych je zdědil. Babička mého dědečka, Emiliana Impsail, byla Řekyně a pěstovala divadlo. Její muž, Havel Höschl, byl malířem, a dokonce řezbářem, který vyřezával lavice v kostele v Klatovech. V Klatovech a okolí, na Nepomucku, Domažlicku a Sušicku, bylo a stále je hodně památek vzešlých z jeho ruky. Jeden z jeho synů, Karel, byl rovněž malíř. To není tak zcela dávno, protože to byl otec mého dědečka. A dědeček byl knihkupcem a nakladatelem v Dejvicích. Svět knížek jsem vždy obdivoval, i s určitým vztahem k jejich výrobě, k typografii. Syn mého zesnulého bratra teď nastoupil na Západočeskou univerzitu na obor knižní kultura. A můj mladší syn je uměleckého ražení, studuje FAMU a je podle mého soudu také výborným počítačovým grafikem „se šmrncem“. Naopak technická linie se táhne přes mého otce-inženýra ke staršímu synovi, talentovanému programátorovi, který studuje informatiku a matematiku. Jedna dcera má humanitní vzdělání, druhá je lékařkou. Je pozoruhodné, že i takové věci, o kterých by si ani ten nejortodoxnější přírodovědec nemyslel, že by mohly mít jakoukoli genetickou determinantu, se někdy vracejí po generacích, jako by tomu tak bylo.

Jméno Höschl je aškenázského původu, v užším pojetí jde o jméno německých Židů a v širším pojetí Židů ze západní, střední a východní Evropy. Vy sám cítíte i jinou příslušnost k židovskému národu a náboženství než jen prostřednictvím svého jména?

Já ne, protože jsem sekularizovaná postava. Byly-li u nás v rodině židovské stopy, pak se v Evropě vytratily. Jeden předek byl katolickým duchovním. Nicméně, podobně jako s tím knihařstvím, vynoří se i jakási náklonnost k možným prastarým zdrojům v generaci, kde to vůbec nečekáte. Tyto archetypy se vynořily v osobě mé nejstarší dcery, která kromě řady jiných jazyků

mluví dobře hebrejsky. Dodržuje kde co, respektuje dietní omezení a drží šábés. Vaše otázka se netýká jen příslušnosti k nějakému náboženství nebo rase, ale také příslušnosti k jakémukoli etniku nebo k náboženství obecně. Česká kotlina, ať se to někomu líbí, nebo ne, je z mého pohledu hodně sekularizovaná. Běžná populace dnes svou náboženskou příslušnost reflektuje jen ve chvílkách krizí, v ohrožení či v nemoci. Nebo svatbu chtějí mít v kostele, a přitom nikdy předtím ani potom je tam nevidíte. Naše rodina, počínaje mým dědečkem, byla z hlediska příslušnosti k církvím velmi sekularizovaná. Otec je v podstatě pokorný ateista, matka byla běžná vlažná katolička a já jsem vždycky zastával to, čemu jsem říkal kosmická zbožnost ve smyslu Alberta Einsteina, tj. chápal jsem, že tady něco je a vždy bude, co nedokážeme vysvětlit a co je věcí intuice nebo víry, ale co je mimo možnosti našeho chápání. Druhá dcera je katolička, jako dítě chodila hrát na varhany do kostela a činí tak dodnes. Jeden z mých synů je spíše kosmopolita s určitou náklonností k židovské kultuře a druhému synovi je to myslím úplně jedno. Vědomě se u nás v rodině nikdy židovské ani jiné tradice nepěstovaly s výjimkou toho, co sdílí v této zemi vesměs všichni.

A podvědomě?

Podvědomě byly jistě chvíle určitých pochyb. Ale život šel tak rychle, že toto byly otázky, které přišly na pořad dne pouze ve specifických situacích a rozhodnutích, jako byla třeba svatba starší dcery, kterou měla v synagoze. Je pravdou, že můj dědeček měl za protektorátu velké problémy s tím dokázat svůj nežidovský původ, což se mu podařilo až za pomoci matrikáře. Byl tam prý snad celkem pětkrát, protože se jim to pořád nějak nezdálo, neboť vypadal hodně židovsky. Ač jsem to nikdy příliš nerefletoval, z hlediska pro Židy naprosto nepřijatelné, metaforické definice Jeana Paula Sartra, že Žid je ten, koho za Žida považuje jeho okolí, jsem s tím problémy měl i já. Kvůli svému „židovskému nosu“ jsem se s antisemitismem osobně setkával poměrně dost často. V první třídě mi oznámil spolužák, že vedle mě nemůže sedět, protože rodiče mu říkají, že jsme Židi, a požádal třídní učitelku, aby nás rozsadila. Já jsem ale tehdy vůbec nevěděl, co to je. Nebo když jsem tu a tam někoho naštvál, což udělá každý z nás, když s něčím vystoupí na veřejnosti, tak samozřejmě ty anonymy měly velmi brutální antisemitský náboj. Takže já se velmi dovedu vžít do situace pronásledovaných a vinou toho, v jakém prostředí

žijeme, vím, co je antisemitismus. Není mi to na pocitové úrovni cizí, protože jsem si to na vlastní kůži vyzkoušel.

Bolí to méně, když Židem vlastně nejste?

Ne, myslím si, že u člověka s určitým světonázorovým zakotvením, které je u mě pohříchu přírodovědné, to jen pomáhá dotvořit si představu o tom, jaký svět prostě je, jak funguje, nebýt paranoidní, ale nedělat si iluze o tom, kdo všechno jsou naši spoluobčané. Poprvé jsem si tu představu učinil jako medik na stáži na chirurgickém oddělení v Liberci, kdy jsem si uvědomil, že svět není světem našich přátel a kamarádů ze sportovního klubu nebo z gymnázia, ale že to je například svět traumatologického oddělení na chirurgii. Úrazy si nevybírají; tam člověk najde ten pravý vzorek populace, ze které pocházíme a ve které žijeme. V dobrém i ve zlém, jsou tam všechny extrémy. Potkáte tam jak bezdomovce, tak univerzitního profesora, protože každý si někdy může zlomit nohu. Kriminál je už příliš negativní odchylka, univerzita příliš pozitivní, ale traumatologie nebo běžná interna, to je asi všem těm odstínům populace nejvíce odpovídající místo. A vojna.

Váš dědeček napsal pod pseudonymem Kristoslav Přímý řadu mravoučných knih. Přečetl jste si alespoň jednu z nich?

Četl a musím říci, že s úsměvem. To jsou texty a názory, které do dnešní doby absolutně nezapadají. Dědeček byl typem vizionáře konce 19. století, který se zaměřil na mravouku, spiritismus, pěstování duševní síly a čistoty. To jsou takové ty příručky z počátku minulého století typu „Co chci, to zmohu“. Byla to doba, kterou musíme chápat v celém kontextu snahy o národní sebeuvědomění, jež nakonec vyústilo v naše osamostatnění. Dědeček například odmítl nastoupit vojenskou službu za Rakouska-Uherska, byl přesvědčeným a deklarovaným pacifistou. Měl přes Pavlu Moudrou kontakty s dalším pacifistou, Přemyslem Pitterem, který byl za Masaryka nějakou dobu ve vězení, snad dokonce dvakrát. Pitter se proslavil nejen Milíčovým domem na Žižkově, kterým prošla také například Olga Havlová, ale později hlavně tím, že po druhé světové válce dal ve Štítně a v dalších zařízeních dohromady děti z koncentračních táborů; setkaly se tam oběti holocaustu s potomky esesáků a kolaborantů, což byl vlastně bizarní a naprosto unikátní projekt, který byl výrazem jeho idealismu a vytváření nové, lepší doby, až pak sám také špatně skončil. Tu historii úchvatně popisuje milý přítel mé rodiny Pavel

Kohn v knihách *Můj život nepatří mně* (nakl. Kalich, Praha 1995, 78 stran) a *Kolik naděje má smrt* (nakl. L. Marek, Brno 2000, 312 stran), která myslím bude mít ještě pokračování.

Za Pittera, který byl vězněn kvůli odmítnutí vojenské služby, orodoval svým dopisem Masarykovi Albert Einstein, také coby přesvědčený pacifista. Já jsem na to odbočil jen proto, že můj dědeček byl z tohoto idealistického těsta. Radikální pacifismus se v rodině tradoval, a kdyby dědeček žil v dnešní době, nepochybně dělá civilku. Další generaci se to už bohužel nezdařilo, protože otec se dostal k pétépákům, ovšem částečně také vinou zděděného pacifismu. Když ho odvedli na vojnu, to už bylo po únoru, měl na kavalci dopis od školačky z obecné školy, jak je na něj hrdá, že je připraven bránit vlast se zbraní v ruce. On jí odpověděl, ať příště produkuje pouze svoje názory, a ne to, co jí nakuká soudružka učitelka, a že by jí přál, aby jednou žila v zemi, kde nikdo se zbraní v ruce nebude muset hájit nesmysly. Nato ho sebrali k Černým baronům. Dědeček byl vegetarián a babička psala i nějaké vegetariánské kuchařky a rady pro ženy a dívky, týkající se emocionálních problémů dospívajících, vesměs z pozic naivně idealistických. Knihy mého dědečka jsou podle mého soudu v dnešní době nečitelné, i když mají stále okruh svých příznivců a lidí, kteří se v oné době svým způsobem vidí nebo prohrabávají a čas od času mi je přinesou. Ale psaní mravoučných knih byla spíš dědečkova okrajová činnost. Ve skutečnosti svou drobnou mravenčí práci přispíval hlavně k osvětové, knihkupecké i nakladatelské kultuře první republiky.

Nápad jít po stopách vlastních předků byl váš?

Ne, ten vůbec nebyl můj. Tím se kdysi zabýval můj příbuzný JUDr. Bohumil Höschl (1861–1935), rada vrchního soudu zemského a advokát v Písku, který napsal kroniku naší rodiny. Skutečný zájem o rodinnou historii projevoval především můj bratr*, který svolal všechny Höschly ze světa do Klatov na setkání, kam přijeli příbuzní z Ameriky, Austrálie a různých koutů Čech. Bratr tam tehdy pospojoval celý *arbor generis familiae* (rodokmen). Jeden z těch stromů, který ukazuje a stopuje naši rodinu až do 17. století, je uložen v klatovském muzeu a doma mám jeho kopii. Od „konference Höschlů“ z poloviny devadesátých let se datuje také povědomí o rodinné

* RNDr. Viktor Höschl (1954–1997), geofyzik, tragicky zahynul v Krkonoších při leteckém neštěstí v souvislosti s výkonem povolání.

historii, ale hlavně jsme potom díky internetu a bratrově ohromné práci zjistili, kde se kdo ještě z jednotlivých větví naší rodiny potuluje po světě.

Udržujete od té doby, co se vaše široce rozvětvená rodina sešla v Klatovech, intenzivnější kontakt s nějakým příbuzným, kterého jste do té doby neznal?

To je milá otázka, protože tak se opravdu stalo. Na osobní úrovni se od té doby stýkáme a přátelíme, ač předtím jsme o sobě prakticky nevěděli, s ing. Martinem Höschlem a jeho rodinou. Martin je bratranec z druhého kolene a je ředitelem pobočky ČSOB v Anglické ulici v Praze. Nadto jsme o sebe zavadili i čirou náhodou, protože bez ohledu na klatovské setkání jsem byl klientem té banky. Pak jsme zjistili, že jsme příbuzní, a tak se i rodiny začaly stýkat. Čas od času k nám přijde se ženou a dětmi nebo se u něj zastavím, když jdu do banky. Já se od něj dozvídám, co je nového ve světě financí, a on ode mne, co je nového ve světě medicíny.

Čím je pro vás osobně tak hluboká znalost rodinné historie, nebo, chcete-li, vědomí vlastních kořenů?

Každý, kdo se narodí do tohoto světa, po celou dobu svého zrání a dospívání hledá své místo a svou identitu, vytváří si pocit patřičnosti někam. To souvisí s otázkami národa, otázkami zařazení světonázorového, náboženského, nakonec i politického. To všechno jsou důsledky snah někam nebo k někomu patřit. Rodina je základní, elementární a historicky zřejmě nejarchaičtější jednotka, ke které lze patřit, a ta odněkud vychází, někam směřuje a čím dál se povědomí o ní vytvoří, čím rozsáhlejší je její mapa, tím jistější je pocit sounáležitosti. Při položení takové otázky si vždy můžeme uvést protipříklad. Kdybych o své rodině nevěděl vůbec nic, protože bych třeba po tragických událostech byl hned v útlém dětství umístěn do dětského domova nebo osvojen pěstouny, otázka by zněla: Co pro vás znamená to, že vůbec povědomí o své rodině nemáte? A to jsou dva protipříklady, jejichž reflexí můžeme pochopit smysl onoho hledání. Všechny adoptivní děti, když se dozvědí, že jsou adoptivní, pátrají po tom, kdo jsou jejich skuteční rodiče, i když z hlediska pragmatického, nebo dokonce z hlediska výchovného to není podstatné a vlastně by to nemělo být důležité. Přesto si to mysterium, to tajemství, zachovává svou dráždivost právě proto, že jeden z lidských pudů je pud hledání své příslušnosti k něčemu nebo k někomu a sounáležitosti s nějakým společenstvím. A to probíhá na mnoha rovinách. Jednou z těch rovin je rodokmen, ale jsou i roviny další. Nemusím vystopovávat své

kořeny, ale mohou stopovat dějiny národa, ve kterém žijí, mohou stopovat dějiny hnutí, pro něž se angažují, a jsou to vlastně podobné síly, které mne k tomu vedou. Také je zajímavé, že hledání kořenů je jedním z vděčných literárních témat. Vezměme si Afroameričany hledající najednou své kořeny v Africe. Dávno po přetavení v *melting potu* (tavicím kotli) všech Američanů můžete v evropských zemích často potkat americké turisty, jak jezdí na hřbitovy hledat místa svých předků. Jsou to přitom místa dnes už staletí časově vzdálená, a přesto jsou pro ně důležitá. Ač jejich historie je už americká, je to pro ně stále výzva, pořád je to mysterium dráždivé.

Hovořil jste o několika vrstvách vzájemné sounáležitosti. Podle toho, co říkáte, je pro vás rodina nejspíše rovinou s nejsilnějším nábojem vzájemnosti.

Musím se přiznat, že ne. Možná že ta sounáležitost ve smyslu, o jakém teď hovoříme, je nejsilnější v užší rodině, do které patřím, to znamená před horizontem, který jde někam k rodičům, dětem a sourozencům. Dál už má význam jen symbolický. U sebe považuji v tomto smyslu za silnější sounáležitost kulturní, jazykovou a, chcete-li, národnostní.

Co se vám tedy vybaví pod pojmem rodina?

Vybaví se mi obecný vzorec nukleární rodiny, s nímž zacházíme i profesionálně, to znamená otec-matka-děti-sourozenci, a někde na nižší úrovni toho sémantického pole se objeví širší rodinný klan ve smyslu šlechtických rodů, ve smyslu rodin italských mafiánů a ve smyslu rodiny, která je vystopována od dob nejranějších tak, jak jsme o tom mluvili. Význam rodiny má několik odstínů, jako každé slovo v neostrém sémantickém poli přirozeného jazyka. První, co vás napadne, je nukleární rodina a asociace kolem toho – rodinná terapie, rodinné problémy, rodinné krize, rodinné tragédie, rodinné štěstí – a hned v dalších plánech jsou rody, kde sémantický rozdíl mezi rodinou a rodem je neostrý. Ve chvíli, kdy začneme stopovat dál, se najednou z pojmu rodina stává pojem rod, a když ho přeneseme sémanticky ještě dál, jde o něco nižšího, než je (živočišný) kmen, a máme tady rod v přírodovědeckém slova smyslu.

A rodina Cyrila Höschla v tom užším slova smyslu?

Vybaví se mi žena a čtyři děti. Zajímavé je, že to pak začne uhýbat. Ve chvíli, kdy přejdu ke generacím vnoučat, je vnuk stále ještě výrazným potomkem této rodiny, ale už je také výrazným potomkem rodiny, do

kteřé se má dcera přivdala, takže se ten pojem směrem dozadu i dopředu rozmazává. Abych naše povídání trochu odlehčil – v určité metafoře pojem rodina používám někdy i ve vztahu ke svému pracovišti, Psychiatrickému centru Praha v Bohnicích. Je tu spousta postgraduálních studentů, které vnímám velice pozitivně, a těch, ke kterým mám vztah, o němž bych nechtěl, aby byl shovívavě otcovský, tak jak to naši staří profesori vždycky pociťovali, ale který tu rodinu svým způsobem na pracovišti simuluje, alespoň v tom smyslu, že co si nadrobíme, to bychom měli tady také sníst, svoje problémy si vyřešit tady a navenek jeden druhého do určité míry hájit a vytvářet hodnoty, jež jsou společné a sdílené. Takže model rodiny v pozitivním slova smyslu často pociťuji i ve vztahu ke spolupracovníkům, zejména k těm mladším. Ale je to rodina svým způsobem liberální, není to rodina, doufám, s autokratickým otcem. Když se nad sebou zamyslím, často se přistihuji při tom, že mi naši mladí postgraduální studenti splývají s mými syny. Takže mám někdy chuť je podrbat ve vlasech nebo bouchnout do ramene a říct, cos to dneska provedl nebo co bylo nového ve škole. A spíš musím tyto emoce rozumem kontrolovat, protože mi někdy rozdíl mezi rodinnými vazbami a vazbami na pracovišti splývá a samozřejmě to pak určitě nějak signalizují a oni to cítí. Když tuto hozenou rukavici uchopí komplementárním, doplňkovým způsobem ze své strany, je to jakýsi rodinný model, kterému už chybí jen příslušné oslovování a vnitřní argot, aby to tu rodinu skutečně připomínalo. Ale na druhou stranu jsem dalek toho a bráním se tomu, abych neustále všechny považoval za nedospělé, jak je to v rodinách běžné. Vaše dítě nikdy nepřestane být vaším dítětem, takže až vám bude osmdesát a vašemu synovi šedesát, nejen že nedoceníte to, že už je dospělý a má život také z větší části již za sebou, ale stále s ním budete jednat jako s někým, komu je zapotřebí říkat, aby si vzal šálu a nezapomněl si vyčistit zuby. Toho je třeba se na pracovišti vyvarovat, protože to vede k autoritativnímu, protektorsky shovívavému postoji k okolí, kdy šéf říká kolegům „děcka“, což lze někde občas opravdu zaslechnout.

Jak dát svým dětem, podle vás, možnost dospět a nenutit jim přitom stále tu šálu?

To je jeden z úhelných kamenů výchovy: boj mezi protekcí a osvobozením, mezi láskou a svobodou. Někde mezi tím prochází velmi křehká hranice. V naší rodině to moje žena táhla spíš tím protektivním směrem, což samozřejmě dospívající syny a dcery iritovalo. Jak se z tohoto vztahu emancipo-

vat? Přenést zodpovědnost na další generaci, připustit si, že nemáme patent na rozum, nevíme všechno lépe a musíme nechat potomky, ať se o sebe postarají. Nezametat jim cestičku, nevytvářet skleníkové podmínky, nechat je, ať se v problémech, které si sami nadrobí, také do značné míry vykoupu, nezajišťovat jim žádné protekce, nikde za ně neintervenovat, neshánět jim zaměstnání přes přátele. Přestože to na první pohled zní kruté a cynicky, z dlouhodobého hlediska to pro ně znamená víc, než když jim teď pomůžeme a zároveň jim znemožníme, aby se postavili na vlastní nohy. Tento princip a spor, který jste naťukl, je totiž neobyčejně zásadní i v celospolečenském měřítku, v politice, v ekonomice. Vzpomínám si, že jsem kdesi četl anketu mezi velkými mecenáši, těmi největšími boháči na světě, jako Bill Gates, a jeden z nich tam odpovídal na otázku, proč tak obrovská miliardová jmění odkazuje nadacím, když má vlastní rodinu, a proč to neodkázal svým dětem. A on na to říká, že kdyby to odkázal svým dětem, ti pacholci by už ráno ani nevstali z postele. Což je – obrazně řečeno – osud tzv. rentiérských států, které popisuje Fareed Zakaria v *Budoucnosti svobody**. To jsou státy, které jsou velmi bohaté, ale vlastně velmi chudé, například Saúdská Arábie, kde stříká nafta ze země, takže si mohou koupit, co chtějí, ale nedokážou sami vyvinout ani míchačku na maltu. Země s největším přírodním bohatstvím, jako Nigérie nebo Rusko, jsou velmi zaostalé. Já to tu uvádím proto, že podobný princip funguje i v rodině. Když jste se ptal na to, co udělat, aby se ze závislosti děti co nejdříve osvobodily, říkám: nechat je, ať si své problémy řeší co nejdříve samy, a neřešit je za ně, protože by se nikdy nestaly dospělými, svéprávnými a vždycky by byly zvyklé na to, že zodpovědnost za ně přejímá někdo jiný. A to i zodpovědnost v negativním slova smyslu, protože často dojde k tomu, že přejdou na drogy, začnou vylupovat trafiky a pokaždé to nějaký papínek za ně někde zamázne nebo zaplatí. A to jsou konce toho, co začíná právě tím nesvéprávným postavením. Někdy méně znamená později více.

Ale je důležité být občas i tím „protektivním otcem“, tím, který své city dokáže dát plně najevo a podpořit tak své děti...

Samozřejmě. Ten nejdrastičtější zjednodušující slogan je, že když nejde o život, nejde o nic; a to kritérium by pro jednoduchost mohlo být, že za děti

* Fareed Zakaria (americký politolog indického původu), *The Future of Freedom: Illiberal Democracy at Home and Abroad*. W. W. Norton and Co., 2003.